

## לאהוב מעֵבֶר לשפה

תחת השפעת הסם ציטטתי שברי פסוקים מתוך התלמוד הבבלי ומאיוב, ומפרשת לך-לך, פרשת ברי-המצווה שלי. העברית הזו, היהודית, הדתית, על זיכרונה הארוך, על משקעיה, על משלבה הגבוה, היחידאי, ניצבה שם, קבורה מתחת לשלג. מניצה, מתוך קרת הדיכאון, פקוחה בעין מתחת לעור הדק, העדין, של עפעף ההכרה.

הדבר הראשון שהכה בי היה השלג שחצץ ביני ובין הארץ, שנערם, שנאסף. השלג שכיסה את פני העיר, את העצים, את המדרכה והכבישים, את מסגרת החלון, במין שוויון, דמוקרטי כמעט. רך וכבד, נסוך על פני כול, מותיר רק רישום רפה של קווי המתאר של כל מה שנקבר מתחתיו. השלג, שונה כל כך מזה הנפרש, אחת לכמה שנים, על ירושלים בשכבה דקה המשתקת את העיר כולה.

לכול, כמעט, מתרגלים. הגוף מסתגל עם הזמן אל הקור – מינוס עשר, מינוס שמונה-עשרה, מינוס עשרים מעלות. בחוץ יורדים הפתותים במין מונוטוניות מהפנטת. העיר נמלאת מכיתות קטנות של קור, כמו פיסות מחק זעירות, והכתוב מתחת מחוק, דהוי, בלתי קריא, כמעט. אחרי כמה זמן למדתי לרפד את הגוף – ועם הגוף, גם את הנפש – בשכבות בגדים שכלאו את האוויר וחיממו אותו, או לכל הפחות, חצצו די הצורך בין העור ובין הרוח המקפיאה העוברת, במשך חודשים שלמים, ברחובות בעיר.

לחודשים האלה קדמו אמנם שבועות הסתיו הקצרים של ראשית הסמסטר. העצים ניצתים באחת. בוערים. דולקים לרגע, אדום, כתום, צהוב, וכבים. העיר – במשך כמה שבועות – נראתה כמו גלויה לא שלוחה, ללא מען. העצים, אחרי שניצתו, השילו את עליהם, עמדו עירומים, מוכנים לחורף, נכונים לשלג. וכמו העצים, גם אני נדרשתי להשיל מעליי את לשוני, את המבטא, את המושא של כל מה שסחבתי איתי, את העברית. רק כדי לעמוד, מוכן לחורף.

זאת לא הייתה הפעם הראשונה שלי בארצות הברית. משפחתי בילתה כאן קיצים רבים. גרנו כאן, כשהייתי קטן, בחוף המערבי, בקליפורניה. אבל זאת הייתה הפעם הראשונה שלי כאן לבד, וזאת הייתה הפעם הראשונה שלי במידווסט. הגעתי לכאן ללימודי

דוקטורט בספרות עברית, במחלקה ללימודי המזרח הקרוב באוניברסיטת מישיגן. הגעתו לכאן אחרי הלימודים בתל אביב, ואחרי מה שיכולתי לזהות, רק בדיעבד, כפרק ארוך של דיכאון שהעכיר והחמיר בעקבות פרידה מבן זוג שאהבתי מאוד. מן הבחינה הזו, המעבר אפשר לי להתחיל, כמעט לגמרי, מחדש. אפשר לי לברוא את עצמי – ככל שאדם יכול לברוא את עצמו – מחדש.

למה ללמוד ספרות עברית מחוץ לישראל? למה לכתוב דוקטורט מעבר לגבולותיה הברורים, היציבים, הנחרצים של העברית? גם עכשיו, אחרי שסיימתי את הדוקטורט, אני עדיין מתגושש עם השאלה הזו. הלימודים במחלקה ללימודי המזרח התיכון, ובתוכנית ללימודי יהדות – ולמעשה, עצם הנוכחות שלי כאן – אפשרו לי לחשוב על הספרות העברית, על הכתיבה שלי, על הזהות שלי, בהקשר אחר. אחר. רחב יותר. צר יותר. שונה. פתאום הספרות העברית לא הייתה כבולה באופן בלעדי לישראל, והעבר וההווה של הספרות העברית, מחוץ לארץ ובאירופה, בארצות הברית, שבו והתגלו לי כאפשרות. לא רק כאפשרות של קריאה וכתיבה, אלא גם כאפשרות של קיום. לא רק הספרות העברית שנכתבה מחוץ לציון, לצד היידיש והערבית, אלא גם עצם האפשרות של הכתיבה, מחוץ לישראל כמרכז כובד, כטאלוס, כיעד, כבית.

בשנה השנייה ללימודים התחלתי ללמוד יידיש. למדתי לאורך שלוש שנים, אבל מאז השפה שלי החלידה. אני יכול לקרוא, לאט, עם מילון, אני יכול לכתוב, לאט, עם מילון, אך הדיבור החי מגומגם מאוד, מהוסס וחסר. אבל אפילו עכשיו, זמן רב אחרי שהפסקתי ללמוד את השפה, היידיש כרוכה איכשהו ביומיום שלי ובחוויות הזרות המתלווה לחיים מחוץ לארץ, תחושה שגם אחרי שנים אינה קהה או שוככת לגמרי. חוויות הקריאה עצמה – הקריאה באותיות עבריות, אך בתחביר גרמני, זר, עם אוצר מילים גרמני, סלאבי, משובץ בלשון־קודש, בעברית, נדמתה בעיני לשיקוף נאמן לבוז־זמניות של החיים כאן: שליטה באל"ף-בי"ת, היכרות והבנה של מילים בודדות, זיהוי של העברית בתוך היידיש, וחיכוך מתמיד עם התחביר, עם הסדר הנכון, המתבקש, של מבנה המשפט, כלומר עם הסדר של היומיום.

אני חושב לפעמים על סבתי רחל, שנולדה בלודו' ודיברה פולנית מחוץ לבית וגרמנית בבית. גם אחרי השואה. היא דיברה גרמנית עם סבי, ברנהרד, בחיפה. ודיברה יידיש, לפעמים, אבל ביכרה את הגרמנית, וגם את העברית, שהפכה עם הזמן לשפת היומיום. ואני חושב על גם סבתי רונת, שגדלה במרקש, ודיברה ערבית בבית הספר היסודי, וצרפתית באליאנס ובעיר, ועברית בבית. ועל סבי מצד אבי, ועל סבי מצד אמי, שדיברו גרמנית, ויידיש, ועברית. אני חושב על המעבר הזה שכולם עשו, אל העברית, על האופנים שבהם הפכו, ראשית בפלשתינה, אחר כך בישראל, לישראלים.

בשנתי השנייה כאן הכרתי את אד, בעלי. הכרנו, כמו שמכירים היום, באינטרנט. כמה מגומגמת, כמה רצוצה הייתה שיחתנו הראשונה. לא, האנגלית היא לא זו שהייתה מכשול, אלא משהו אחר. הדקדוק הפנימי. איך מכירים באנגלית? איך מדברים על רגשות, תשוקות, מאויים, משאלות, בשפה זרה? אך דווקא באי־הידיעה הייתה חירות גדולה. לא אותו מסדר מוכר של שאלות – איפה למדת, איפה שירת, מה עשית בצבא, איפה טיילת אחרי השירות, מאיפה ההורים, מה המוצא שלך, למי הצבעת בבחירות.

דווקא ההיעדר הזה, של המוכר, המשותף מראש, של הידוע, אפשר לשנינו להכיר זה את זה מעבר לשפה.

אני זוכר את הפעם הראשונה שנסענו להוריו, מרחק של שעותיים וחצי מאן ארבור, בערב חג המולד. חלפנו על פני אגמים ויערות, מנווטים את דרכנו בין משאיות, כל כך הרבה משאיות, חולפים על פני תחנות דלק שוממות, פגרי חיות בצידי הדרכים, עצים, גשרים, סניפים של רשתות מזון מהיר. כשהגענו, עמדתי בסלון שלהם, משתאה, מול שני פוחלצים של צבאים התלויים על הקיר, ותרגול הודו, על שולחן קטן, סמוך לטלוויזיה. אביו צד. מעולם לא פגשתי מישהו שצד. אני זוכר איך הוא לקח אותנו למוחרת ליער ליד ביתם, איך עמדתי לצד מתקן ההסוואה של אביו – מין אוהל שעל פניו מצוירים, צפופים, עצים, שיחים, בצבעי הסוואה, ובאמצע, חרפי ירי קטנים. לשמחתי לא צדנו שום חיה באותו היום. בערב קישטנו את עץ חג המולד שניצב בחדר, ובבוקר שתינו קפה וקרענו את עטיפת המתנות. אני זוכר איך הם שאלו אותי, באותו ביקור ראשון, על הארץ, על ירושלים, על העיר העתיקה, על כנסיית הקבר. בדרך חזרה חלפנו על פני אגמים. כל כך הרבה מים. חשבתי על הכינרת, על הקו האדום. על החמסין של הקיץ. על עמק המצלבה. על רצועת האור בכנסיית הקבר. על הרוח העובר בהרי ירושלים.

השנים במישיגן, לאורך הלימודים ומאז סיום הדוקטורט, היו מהטובות והרעות בחיי. הפרות הדשנות, עבות הבשר, הלכו לצד הפרות הרוזות, הכחושות, צועדות בשורה אל עבר הווה שעדיין איני רואה עד הסוף, במדויק. פגשתי כאן את בעלי וחברי הטוב ביותר. הקמתי כאן בית. פגשתי כאן חברים חדשים. זכיתי לחשוב מחדש – דווקא מתוך המרחק, דווקא משום המרחק – על מה שאני עוסק בו, וחי בתוכו: הספרות העברית והשפה העברית. זכיתי לכתוב דוקטורט אצל מנחים נפלאים, חכמים ורגישים שלימדו אותי לראות מחדש את המובן מאליו. המרחק מן הארץ העניק לי חירות להיות, שלא הבנתי עד כמה נזקקתי לה. אבל בשנים האלה גם חוויתי חודשים ארוכים, נוראים, של חרדה ודיכאון, והתקף פסיכוטי שגרר אשפוז ארוך במחלקה הפסיכיאטרית בבית החולים, וטיפולים בחשמל. אלה היו הימים הקשים בחיי. ימים שבהם לא רציתי לחיות. הודות לטיפולים בחשמל, ולצוות המסור של בית החולים, ולתרופות, ולמטפל שלי – ובעיקר בזכות התמיכה האינסופית של אד ושל משפחתי שבאו למישיגן, וגרו איתנו לאורך כל תקופת האשפוז – יצאתי מכל זה, אמנם לא בלי פגע, וחזרתי לעצמי. לקראת ההגנה על הדוקטורט שבו הדיכאון והחרדה כמעט במלוא עוזם. לפני שחזרתי אל הטיפולים בחשמל, ניסינו טיפולים בקטמין. בהתחלה אד התלווה אליי, ובפעמים הבודדות שהיה שם, שמע אותי ממלמל, בין היגיון לא־היגיון, באנגלית. אמי הגיעה גם הפעם וליוותה אותי לטיפולים, והייתה שם לצידי בפעמים שבהן אד לא יכול היה להיות.

תחת השפעת הסם – חומר הרדמה לסוסים, סם פסיכדלי, מאלחש, שידוע בסיועו לטיפול בדיכאון – הייתי נתון במצב דיסוציאטיבי. אינני זוכר הרבה מן הטיפולים, אבל ביקשתי מאמי שתתעד את מה שאני אומר או עושה במהלך הטיפול ותכתוב את הדברים במחברת, שרק לאחרונה הרהבתי עוז לפתוח. איני יודע מאיזו מגירה הדברים נשלפו. איני אדם דתי, לכל הפחות בהגדרה הצרה של המושג. אבל מתברר שבמהלך הטיפולים זימרתי כמי שעולה לתורה. בין מראות יפים ונוראים, שרק עכשיו אני מעז להתעמת

איתם, ובין וידויים – שלמזלי איני זוכר, אך הם זכו, הודות לאמי, לתייעוד במחברת – על רצוני העמוק למות, ציטטתי שברי פסוקים מתוך התלמוד הבבלי, ומאיוב, ומפרשת לך-לך, פרשת בראשית של. העברית הזו, היהודית, הדתית, על זיכרונה הארוך, על משקעיה, על משלבה הגבוה, היחידאי, ניצבה שם, קבורה מתחת לשלג. מניצה, מתוך קרת הדיכאון, פקוחה כעין מתחת לעור הדק, העדין, של עפעף ההכרה.

העברית כאן תמיד קרובה ורחוקה. אני קורא בעברית – חוזר אל הספרים שהבאתי מהבית (במי לבחור, את מי להביא, מה תיקח איתך לאי בודד). קורא בספרים שההורים שולחים, שואל ספרים מהספרייה. אני מדבר עם המשפחה ועם החברים מהארץ. אני מדבר עברית עם המנחים שלי, ועם ישראלים נוספים שהיגרו, כמוני, לאן ארבור, משיגן. אני מלמד כאן בעברית – שנה ראשונה, קורסי מבוא. מלמד את התלמידים – רובם יהודים, לחלקם הורים שעזבו את הארץ – לקרוא מימין לשמאל, מלמד אותם את יסודות התחביר, רואה אותם מגמגמים בהתחלה, ואט-אט לומדים לדבר, לקרוא, לומר מעט או הרבה על עצמם, על עולמם, בעברית. ודרך העברית אני מלמד אותם על ישראל, אני מספר להם על ירושלים ותל אביב, באר שבע וחיפה, על הקיבוצים, על העיר העתיקה, על הסכסוך. אני מנסה להציג להם איזה דימוי מורכב, תלת-ממדי של ישראל, אבל פעמים רבות אני מוצא את עצמי מתוון תמונה חלקית, לא בלתי מהימנה, אבל ודאי לא שלמה, של הארץ. לא משום שאוצר המילים שלנו עדיין מוגבל, לא משום שהתחביר עדיין ראשוני, אלא משום שהמרחק הזה, אולי, לא ניתן לגישור.

היומיום מתנהל רובו באנגלית. אני קורא בעברית, אני כותב בעברית, אני עובד וחושב וכותב על הספרות העברית, באנגלית ובעברית. בערב, כשאד מגיע בחזרה מהעבודה אנחנו מדברים, כמובן, באנגלית. כשאנחנו אוכלים ארוחת בוקר, כשאנחנו מבילים את סוף השבוע שלנו יחד, כשאנחנו ישנים. הכול מתנהל באנגלית (אבל תמיד הוא אומר לי "לילה טוב" ו"חלומות פז" בעברית לפני השינה). לאורך השנים לצידו כתבתי לו שירי אהבה רבים, שירים שהוא עדיין לא יכול לקרוא, אלא בתרגום. העובדה שהכתיבה שלי – בינתיים – חסומה בפניו, שהיא נגישה לו רק בתרגום, שהנשיקה שאני נושק לו בעברית נוגעת בשפתיו מבעד למטפחת, ממלאת אותי לפעמים צער. אבל כשהוא מתעקש אני קורא לו את השירים שכתבתי בעברית, והוא שומע את המוזיקה.

אני שר לו בשפה שבתוך השפה, ורק אחר כך אני מתרגם, מספר לו, מחדש, באנגלית, אומר לו, שוב, כמה אני אוהב אותו, מעבר לשפה.